

pit

de kern van praktijkgericht onderzoek

Buurtgeluk:
kanteling van zorg
naar gezondheid

De kracht van co-design

Duurzame
maakindustrie:
100% circulaire
sneakers in 2050?

Maatschappelijk
verdien-
vermogen

**Maatschappelijk
verdienvermogen**
Spelregels voor een
bredere welvaart

4

Colofon

Uitgave: Alex Verkade, Regieorgaan SIA
Projectleiding en themaredactie: Anke Oomen
en Johannes van der Vos, Regieorgaan SIA
Concept, bladcoördinatie en tekst: Schrijf-Schrijf
Vormgeving: Enof creatieve communicatie
Fotografie: Marten Duit, Sander Heezen, Maartje
ter Horst, Gerritjan Huinink, Bart van Overbeeke,
Harmen de Jong en Joyce Vlaming
Illustratie: Jeen Berting en Ted Struwer
Drukwerk: Altijddrukwerk

Magazine PIT | editie 3 | september 2022

PIT gaat over de impact van praktijkgericht
onderzoek van hogescholen. Het magazine
wordt uitgegeven door Regieorgaan SIA,
onderdeel van de Nederlandse Organisatie
voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).
Met medewerking van Vereniging Hogescholen.

www.regieorgaan-sia.nl | info@regieorgaan-sia.nl

Gratis magazine PIT ontvangen?
Stuur een e-mail met je naam en adres-
gegevens naar: info@regieorgaan-sia.nl

Volg ons op:
[@kennisbundel](https://twitter.com/kennisbundel)
[regieorgaan-sia](https://www.linkedin.com/company/regieorgaan-sia)

**Initiatief
Buurtgeluk**

8

Cockpit

Bestuurders van
hogescholen
over hun rol bij
de missies van
topsectoren

10

In bedrijf

Gezonder en
groener Groningen

14

Elevator pitch

22

23

**De kracht van
systemisch
co-design**

**Feiten
en cijfers**

26

28

De circulaire sprong

Elevator pitch
precies de verbinding
die je zoekt

18

**De verhalenvanger
van Heijplaat**

19

In de kern:
Hardhout in de rondte

Column
Schiets uit de
transitiekrimp!

31

Pitstop

32

Beste lezer,

Als elektrische autobezitter van het eerste uur en high-tech onderzoeker realiseer ik mij steeds meer dat innovaties bestaan uit technische en sociale elementen. Bij de overgang naar een duurzame samenleving, zoals met elektrisch rijden, gaat het niet alleen om de techniek maar ook om hoe we die verandering met elkaar vormgeven. En wie ervan mogen profiteren. Innovaties waarbij niet alleen economische groei voorop staat, maar ook de bredere maatschappelijke waarde. Daarover gaat dit derde nummer van PIT.

Dat economische groei al lang niet meer voldoende is, laten de grote uitdagingen van deze tijd ons duidelijk zien. Of het nu gaat om het klimaat, onderwijs, wonen of de zorg, het is helder dat het roer drastisch om moet. We hebben een aanpak nodig met focus op zowel welvaart als welzijn – een combinatie die we “maatschappelijk verdienvermogen” noemen. Het stemt mij hoopvol dat werkgeversorganisatie VNO-NCW dit inzicht met ons deelt. ‘We richten ons niet alleen op economische groei, maar ook op een inclusieve samenleving met gelijke kansen en een duurzaam Nederland als topprioriteit’, vertelt VNO-NCW-voorzitter Ingrid Thijssen in ons openingsverhaal (p.4). Hopelijk helpt dit meer ondernemers om de stap te zetten richting groene en sociale bedrijfsvoering.

Hogescholen spelen hierbij een belangrijke rol. Het valt mij altijd op hoe goed ze in hun onderzoeken samenwerken met de praktijk. En een combinatie van maatschappelijke en economische impact weten te maken. Kijk naar het onderzoek van Wina Smeenk (p.23) die met empathisch co-design partijen beter laat samenwerken. Cruciaal bij complexe uitdagingen die niet maar één bedrijf of overheid aangaan. Ook verbaasde het mij niet dat bij onze laatste SPRONG-subsidie vier aanvragen op het gebied van maatschappelijk verdienvermogen in de prijzen vielen. Twee ervan komen in dit magazine aan bod (p.23 en 28).

Dit magazine laat goed zien welke rol hogescholen hebben bij de realisatie van meer maatschappelijk verdienvermogen. En hoeveel dat van alle partijen vraagt. Eén ding is zeker: er is de komende jaren nog veel werk te verzetten.

Veel leesplezier!

Maarten Steinbuch
Bestuurslid Regieorgaan SIA

Spelregels voor een bredere welvaart

Economische groei en maatschappelijke waarde gaan helaas niet altijd hand in hand. Sterker nog, deze twee zijn de afgelopen decennia flink uit elkaar gegroeid – met alle gevolgen van dien. Gelukkig brengen ondernemers, overheden en kennisinstellingen daar steeds meer verandering in.

Een gat tussen economische groei en maatschappelijke waarde: het klinkt abstract, maar kijk naar de Verenigde Staten en je begrijpt waar het over gaat. 'Decennialang zagen we positieve groeicijfers, terwijl goed onderwijs en goede gezondheidszorg voor steeds meer Amerikanen onbereikbaar werden. En die disbalans in de

Verenigde Staten kan best eens ons voorland zijn', stelt Bas van Bavel, hoogleraar Transitie van Economie en Samenleving aan de Universiteit Utrecht. 'De afgelopen decennia was in Nederland de visie: zolang we investeren in technologische innovaties, ontstaat er meer economische en maatschappelijke groei. En de motor achter die innovatie is een open competitieve markt. Die visie is helaas niet lang houdbaar gebleken. De economische groei levert steeds minder op voor de samenleving. Publieke voorzieningen staan onder druk, de koopkracht stagneert, ons milieu raakt vervuild en we zijn nauwelijks opgewassen tegen klimaatverandering. Als we vooruit willen, moeten we niet bang zijn om de spelregels van de economie en samenleving te veranderen.'

BREDE WELVAART ALS GRAADMETER

Succesvolle samenlevingen staan centraal in Van Bavel's huidige onderzoek. Waarom kunnen sommige samenlevingen transitie in de economie en maatschappij succesvol doormaken, terwijl andere dit vermogen niet hebben?

Dat succes kun je meten in abstracte, economische termen, zoals het bruto binnenlands product per hoofd – oftewel economische groei. Maar nog belangrijker is het te kijken naar concrete uitkomsten, zoals de staat van gezondheid, onderwijs, het milieu, de leefomgeving, koopkracht, sociale cohesie, persoonlijke ontplooiing en veiligheid. Alles bij elkaar noemen we dat brede welvaart.

‘Het is ons in het verleden al meerdere keren gelukt om de spelregels aan te passen’, vertelt Van Bavel. ‘Na de Tweede Wereldoorlog slaagden we erin om de economie te laten groeien, samen met een brede welvaartsontwikkeling. Dat lukte door overleg tussen werkgevers,

werknemers en overheid, met een sterk maatschappelijk middenveld. Zij maakten afspraken over een balans tussen matige loonstijging en versterking van bestaanszekerheid, over de bekostiging van de opbouw van de verzorgingsstaat, volkshuisvesting en onderwijs. Toen was de wederopbouw een prioriteit en waren schaalvergroting en industriële productiviteitsgroei de snelste wegen daarnaartoe. Maar de uitdagingen van na de Tweede Wereldoorlog waren van een heel andere aard dan die van nu. Daarom moet je de spelregels al tijd bekijken in het licht van de huidige ontwikkelingen in de samenleving.’

BEREID ZIJN OM REGELS TE VERANDEREN

‘Nu hebben we te maken met digitalisering, klimaatverandering, globalisering en groeiende ongelijkheden’, gaat Van Bavel verder. ‘Een steeds groter deel van het vermogen raakt in handen van een kleine groep. Denk aan de vermogende IT-bedrijven, de Big Tech, die mondiaal domineren. Zo krijgt een klein aantal IT-ondernemers ook de macht over onze informatievoorziening. Die concentratie van vermogen en macht leidt niet tot brede maatschappelijke ontwikkeling. Maar waarom zouden dit soort partijen, met zoveel economische en maatschappelijke invloed, genegen zijn de regels te veranderen? Daarbij is het niet de verantwoordelijkheid van één bedrijf om de samenleving weer in evenwicht te brengen, het is een gezamenlijk belang. En dat vraagt om samenwerkingen tussen vele partijen.’

EEN VERANTWOORDELIJK BEDRIJFSLEVEN

Het bedrijfsleven is zich steeds meer bewust van de noodzaak van maatschappelijk verdienvermogen – de combinatie van economische en maatschappelijke impact gericht op brede welvaart. Ondernemersorganisatie VNO-NCW koos in 2021 zelfs voor brede welvaart als nieuw

kompas, vertelt voorzitter Ingrid Thijssen. ‘We richten ons niet alleen op economische groei, maar ook op een inclusieve samenleving met gelijke kansen en een duurzaam Nederland als topprioriteit. Het bedrijfsleven wil

meer verantwoordelijkheid nemen voor maatschappelijke vraagstukken. Deze zijn tegelijkertijd zo groot, dat niemand ze alleen kan oplossen. Dit zullen we dus echt samen moeten doen. En daarmee zijn we natuurlijk al begonnen binnen de Topsectoren, waarin grote en kleine bedrijven samenwerken met de overheid en kennisinstellingen.’

Hoogleraar Van Bavel is te spreken over de ontwikkelingen bij Nederlandse ondernemers. ‘Het brede welvaartsdenken is bij alle maatschappelijke spelers sterker geworden, van ondernemers tot overheden. Daarom kunnen we best optimistisch zijn over het vermogen van Nederland om economische groei en maatschappelijke impact weer bijeen te brengen.’

Thijssen ziet daarin ook de belangrijke rol van het praktijkgericht onderzoek. ‘Vanuit onze mkb-achterban hoor ik altijd hoe belangrijk samenwerking met het hbo is. We zijn in Nederland natuurlijk heel goed in het ontwikkelen van nieuwe kennis, maar die moet wel leiden tot maatschappelijke toepassingen’, zegt Thijssen. ‘Juist het hbo weet de mkb-ondernemer als geen ander te bereiken, met fantastische resultaten als gevolg.’

GRENSVERLEGGENDE INNOVATIES

Prioriteit ligt wat Thijssen betreft bij de energietransitie. ‘Want een welvarende, inclusieve samenleving is nu eenmaal onmogelijk op een uitgeputte aarde. En ook hier spelen innovaties een belangrijke rol. De grote investeringen in bijvoorbeeld waterstof stemmen mij hoopvol. Overigens stoppen innovatieve ontwikkelingen niet bij de grens en moeten we heel nadrukkelijk

inzetten op aansluiting bij Europese partners.’ VNO-NCW is een warm pleitbezorger van Europese samenwerking. Deze kan tenslotte ook het Nederlandse maatschappelijk verdienvermogen versterken. ‘We weten inmiddels allemaal wat een ellende oorlogen, gezondheids crises en klimaatcrises met zich meebrengen en hoe die de wereldwijde waardeketens en energieleveranties beïnvloeden. Het is van groot maatschappelijk en economisch belang dat we de Europese industrie weerbaarder maken tegen dit soort externe schokken. Dit doen we door nationale innovatieprogramma’s, maar zeker ook door aansluiting bij grote Europese industriële allianties en samenwerkingsprojecten.’

NIEUWE VORMEN VAN SAMENWERKEN

Als iemand wat kan vertellen over innoveren en samenwerken, dan is het CLICKNL-directeur Bart Ahsmann wel. Zijn organisatie is verantwoordelijk voor de uitvoering van de landelijke agenda op het gebied van Maatschappelijk Verdienvermogen. Het doel van die agenda is om – topsectorbreed – innovaties op te schalen en daarmee tot meer maatschappelijke impact te komen. ‘De samenleving kampt met complexe uitdagingen, waarvoor geen eenvoudige oplossingen zijn’, vertelt Ahsmann. ‘Om de wereld weer in balans te brengen, hebben we nieuwe methodes nodig, die helpen bij de ontwikkeling van onder andere nieuwe samenwerkingsvormen en gedragsverandering.’

DE KERN VAN ONTWERPEND ONDERZOEK

Een goede manier om dat te bereiken is volgens Ahsmann de ontwerpende onderzoeks aanpak van *design thinking*: een ontwikkelmethode uit de creatieve sector, die ook op kunstacademies en ontwerpopleidingen wordt gedoceerd. ‘Kenmerkend hieraan is dat je niet in één keer een volledig product of systeem ontwikkelt, maar dat je dit in kleine stappen doet. Je onderzoekt, ontwikkelt en test je ontwerp veelvuldig in de praktijk, en op basis daarvan maak je een steeds betere versie; een update. Hierdoor wordt je ontwerp beter en slimmer, en ervaren de eind-

gebruikers al tijdens het proces hoe jouw oplossing hen kan helpen. Zo ontstaat er meer draagvlak voor je oplossing, kun je sneller opschalen en vergroot je maatschappelijk effect.’ Een mooi voorbeeld hiervan is het onderzoek Robotstories (zie ook p. 32). Hierbij worden verhalen van schrijvers gebruikt om een zorgrobot te ‘bezielen’, zodat deze stap voor stap een steeds beter gespreksmaatje wordt voor mensen met dementie. De doelgroep is nauw betrokken bij het onderzoek en geeft terugkoppeling over de dialogen met de robot, die steeds menselijker worden. ‘De essentie van *design thinking* is de centrale rol van de praktijk en eindgebruiker’, zegt Ashmann, van huis uit ook ontwerper. ‘Wat zijn hun behoeftes? En is het ontwerp daar goed op afgestemd? Een product kan nog zo knap in elkaar zitten, het is pas goed als het werkt voor de gebruiker.’

Hogescholen zijn goed in de praktijk betrekken bij hun onderzoek, aldus Ahsmann. ‘Door hun regionale inbedding weten ze wat er speelt en werken ze samen met bedrijven, overheden, belangenorganisaties en eindgebruikers aan concrete oplossingen. Bijkomend voordeel is dat mkb’ers continue innoveren, studenten uitgedaagd worden en het hoger onderwijs up-to-date blijft. Die brede aanpak van leren-werken-innoveren is wat we nodig hebben om te komen tot een nieuwe maatschappelijke balans.’

“
Juist het hbo weet
het mkb te bereiken,
met fantastische
resultaten

“
De essentie van *design
thinking* is de centrale rol
van de praktijk
en eindgebruiker

BAS VAN BAVEL

INGRID THIJSSEN

BART AHSMANN

Voetbalclub als centrale plek van buurtgeluk

Ouderen maken samen een wandeling rond de sportvelden van SV Helios, als onderdeel van de wekelijkse sportactiviteit.

Més que un club, zo luidt de slogan van de Spaanse voetbalclub FC Barcelona. Meer dan een club. Als er één vereniging is die dit met recht mag zeggen, dan is het SV Helios in Deventer. De voetbalclub is de spil in de aanpak om samen een gezondere wijk te bouwen. Met succes. De vraag is nu: hoe kun je deze maatschappelijke innovatie uitbreiden naar andere buurten in Nederland?

Finn Brouwer is nauwelijks weg te slaan bij Helios. Hij doet er drie keer per week mee aan een sportprogramma, koopt regelmatig voor buurtbewoners, begeleidde ouderen bij valpreventielessen en monteert nu filmpjes voor een subsidieaanvraag. Hij voelt zich er thuis. 'Ze kijken hier naar wat ik kan', zegt hij. 'Ik krijg de ruimte om de dingen op mijn manier te doen. Daardoor zit ik lekker in mijn vel.' Dat was vijf jaar geleden wel anders. 'Ik paste niet in een normale setting op werk of school, ik was depressief.' Finn is trots op zijn ontwikkeling. 'Ik woonde 24/7 begeleid. Nu ben ik getrouwd, woon samen met mijn vrouw en heb nog maar een uur per maand begeleiding.' En hij gaat van dagbesteding naar werk. 'Ik krijg een basisbaan bij Zorggroep Solis. Samen kijken we wat ik daar kan doen.'

WIJK IN BEWEGING

Finn is niet de enige die zich zo sterk ontwikkelde, zegt Grace Brok, voorzitter van SV Helios en sociaal ondernemer. 'Tien jaar geleden ben ik met de burens van onze club gaan praten over samenwerking. Met scholen, bedrijven, winkels en buurtbewoners. We hebben hier namelijk een prachtig clubgebouw en velden die overdag en 's zomers niet gebruikt worden. Dat leidde tot het initiatief Buurtgeluk met tal van activiteiten gericht op beweging, gezondheid en meedoen. Honderden buurtbewoners zijn hier met regelmaat te vinden. Mede doordat huisartsen en andere dienstverleners mensen naar ons verwijzen. Met voorlichting, beweging en voeding helpen we buurtbewoners

om gezonder te leven. In hun eigen tempo, met kleine stapjes vooruit en met mooie resultaten. Mensen pakken weer zelf de regie, kunnen zelfstandig blijven wonen en worden weer vitaal. Dat scheelt veel zorgkosten.'

BORGEN VAN SUCCES

Hogeschool Saxion is een van de partners in Buurtgeluk. Studenten doen er praktijkervaring op en begeleiden activiteiten. 'En vanuit het fieldlab de Deventer GROZZerdam (zie kader, red.) onderzoeken we hoe we Buurtgeluk verder kunnen verdiepen en verstevigen', aldus Harmieke van Os, associate lector Gepersonaliseerde zorg bij Saxion. 'Wat zijn de succesfactoren van Buurtgeluk? En hoe zorgen we dat het initiatief blijvend landt in de wijk?' Dat doen we met het project Samen Slim Gezond. Onderzoekers en studenten kijken ook of een app deelnemers kan helpen om doelen te realiseren. Van Os: 'Met zo'n app krijgen ze inzicht in hoe ze ervoor staan.

De data van alle deelnemers samen geven ons informatie over de effectiviteit van activiteiten.'

“

Ik krijg de ruimte om de dingen op mijn manier te doen. Daardoor zit ik lekker in mijn vel.

MAATSCHAPPELIJKE IMPACT

Saxion wil ook een maatschappelijke businesscase voor Buurtgeluk ontwikkelen. Die kan als blauwdruk dienen voor gelijksoortige initiatieven op andere plaatsen in Nederland. 'We willen de impact meten', zegt Attila Németh, lector Modelleren van Maatschappelijke Impact bij Saxion. 'Wat zijn de maatschappelijke kosten en baten van Buurtgeluk? Dat zou ons lectoraat kunnen onderbouwen met literatuur en data.

Als je goed in beeld hebt wat je doet en waarom het werkt, kun je een initiatief succesvol houden en opschalen.'

DE BEWONER CENTRAAL

Van Os hoopt dat het onderzoek helpt om het gedachtegoed van Buurtgeluk over Nederland te verspreiden. Belangrijk is dat de leefwereld van de bewoners centraal staat. Zij mogen geen last hebben van de systeemwereld, van de schotten tussen organisaties en verschillende financieringsstromen. 'Het huidige zorgsysteem is niet meer houdbaar, dus moeten we tot slimmere oplossingen komen. In Buurtgeluk krijgt de kanteling van zorg naar gezondheid concreet vorm. Mooi dat we daar als hogeschool aan bijdragen.'

VAN ZORG NAAR GEZONDHEID

GROZ wil een kanteling van de zorg bewerkstellingen. De naam is een anagram van het woord zorg: niet de Z van ziekte staat voorop, maar de G van gezondheid. Deze kanteling krijgt concreet vorm in fieldlabs; 'GROZZerdammen' die ontstaan vanuit een burgerinitiatief. Ze zijn er al in Eindhoven, Utrecht, Noordelijke Maasvallei en Deventer. Hogescholen participeren als kennispartner. De fieldlabs dragen elk op hun eigen manier bij aan de missies van de Topsector Gezondheid en Zorg. Hoofddoel is dat elke Nederlander in 2040 vijf jaar langer gezond leeft.

cockpit

Nederland staat voor grote maatschappelijke opgaven. Met praktijkgericht onderzoek dragen hogescholen bij aan oplossingen. In Cockpit geven we het woord aan hun koersbepalers. Bevlogen bestuurders die namens de hogescholen trekker zijn van de inzet op de missies van de topsectoren. Deze keer zijn dit de leden van de hbo-thematafel Maatschappelijk Verdienvermogen. Hoe dragen de hogescholen volgens hen bij aan de maatschappelijke vraagstukken?

BERT VERVELD

Voorzitter College van Bestuur
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten

Kunstenaars belangrijk bij het oplossen van maatschappelijke vragen

De werelden van wetenschappers en kunstenaars lijken misschien ver uit elkaar te liggen. Toch hebben ze opvallend veel overeenkomsten, zoals hun nieuwsgierigheid en onderzoekende houding. Wetenschappers laten zich dan ook graag inspireren door kunstenaars bij de aanpak van grote maatschappelijke uitdagingen. Problemen op het gebied van bijvoorbeeld gezondheid, mobiliteit, armoedebestrijding en veiligheid kun je niet vanuit één sector oplossen. Methodieken zoals creatief, beeldend en associatief denken en handelen kunnen dan helpen om bredere verbanden te leggen.'

'In het traject Verbeelding in Transities onderzoeken we samen met de Gerrit Rietveld Academie, Hogeschool Inholland en Hogeschool van Amsterdam hoe deze methodieken kunnen bijdragen aan het oplossen van twee maatschappelijke uitdagingen: jeugdwerkloosheid en laaggeletterdheid. Op een aantal locaties in Amsterdam richten we verbeeldingswerkplaatsen in. Onderzoekers gaan hier aan de slag met ontwerpende en artistieke methodieken, zoals verbeelding. Door te testen en effecten te meten, leren we wat wel en niet werkt. Uiteindelijk kunnen werkende methodieken landelijk ingezet worden. Dat biedt nieuw perspectief op werk voor de creatieve en culturele sector.'

'Een ander prachtig voorbeeld speelt op het Marineterrein in Amsterdam. Daar komt een nieuw stadskwartier, waar wonen, werken en leren samenkomen. Alles draait daar om de stad van morgen. Als hogeschool zitten we er al met een aantal activiteiten, net als andere kennisinstellingen en bedrijven. Samen werken we aan oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen op bijvoorbeeld het gebied van bereikbaarheid en duurzaamheid. Techniek en verbeelding spelen daarin een belangrijke rol. Zo wordt er volop geëxperimenteerd met technologieën als 3D-printers en

virtual reality. Ons AHK LearningLab is de centrale plek voor presentaties en het delen van ervaringen en kennis. Hier ontstaan weer nieuwe samenwerkingen.'

'Het AKH LearningLab biedt ook onderdak aan het Centre for Arts & Sciences Education (CASE), een samenwerking van zes hogescholen en een roc. Hier doen we onder meer praktijkgericht onderzoek naar onderwijs op het snijvlak van kunst, wetenschap en technologie. We weten dat kunstenaars en wetenschappers elkaar nodig hebben om complexe vraagstukken op te lossen. Dan is het goed om onderzoek en onderwijs te ontwikkelen dat daarop inspeelt. Denk bijvoorbeeld aan interdisciplinaire kunstopdrachten die alle onderwijsniveaus kunnen gebruiken om anders en beter na te denken over urgente vraagstukken.'

JOERI VAN DEN STEENHOVEN
Lid College van Bestuur Hogeschool Leiden

Bedrijven en gemeenten **kennen onze kracht**

Vroeger keken we vooral naar economische groei, maar het maatschappelijk verdienvermogen neemt tegenwoordig steeds meer de overhand. Neem de bloementeelt. Voorheen hielpen we ondernemers met praktijkgericht onderzoek om productie en afzet te vergroten, nu ondersteunen we hen bij verduurzaming van hun bedrijf.'

'Het Leiden Centre for Applied Bioscience ontwikkelde bijvoorbeeld een PCR-test die schimmels in tulpenbollen opspoor. Als je besmette tulpenbollen snel detecteert en verwijdert, heb je minder bestrijdingsmiddelen nodig. De ontwikkeling van de PCR-test leidde tot de start-up Bionomic, waarmee twee oud-studenten van de hogeschool deze test op de markt brengen. Met dezelfde techniek kun je ook andere ziekteverwekkers binnen de agrarische sector sneller opsporen. Het zorgt voor verduurzaming, groei en werkgelegenheid.'

'Een ander thema waarmee we actief bezig zijn is gezondheid. Hoe kunnen we er samen voor zorgen dat mensen langer in goede gezondheid leven? In ons kenniscentrum Samen Redzaam werken acht lectoraten aan deze vraag, samen met onder meer gemeenten, zorgorganisaties, zorgprofessionals en burgers. Gezondheid is een complex vraagstuk dat je niet vanuit één discipline kunt aanvliegen. Ik merk dat er dan al snel naar hogescholen wordt gekeken. Wij werken namelijk al met veel partijen samen en verbinden zo iedereen met elkaar.'

'Ook binnen Vitale Delta, een consortium van Hogeschool Inholland, De Haagse Hogeschool, Hogeschool Rotterdam en Hogeschool Leiden, zetten we ons in voor vitaliteit en gezondheid. Doel is om tot resultaten en producten te komen die voor een gezonde omgeving zorgen en bijdragen aan het versterken van de veerkracht en eigen regie. Iedere hogeschool brengt zijn eigen kracht in; we versterken professionals en organisaties om maatschappelijke uitdagingen op het gebied van gezondheid beter aan te kunnen. Dat is maatschappelijk verdienvermogen in de praktijk.'

'Dat bedrijven, instellingen en gemeenten graag met hogescholen samenwerken, komt omdat ze weten wat ze aan ons hebben. Ze kennen onze kracht, ze weten dat we praktijkgericht werken en met concrete oplossingen komen. Praktijkgericht onderzoek vertrekt altijd vanuit een concrete vraag. Onze kenniscentra dragen daarvoor graag oplossingen aan, zodat bedrijven en maatschappelijke organisaties verder kunnen. Dat is de belangrijkste drijfveer van een lector en zijn of haar team.'

BART COMBEE
Voorzitter College van Bestuur Hogeschool Inholland

Multidisciplinaire aanpak is **tweede natuur** aan het worden

Een kenmerk van maatschappelijke vraagstukken is dat ze complex zijn en vaak een interdisciplinaire aanpak vereisen. Met tachtig opleidingen hebben we als Inholland een volledig palet aan disciplines in huis. Wij kunnen daardoor makkelijk verbindingen leggen. Als het gaat om duurzaamheid bijvoorbeeld, werkt het groencluster van onze school nauw samen met onderzoekers, docenten en studenten van logistiek, techniek, het economische en het sociale domein. Oplossingen zoeken voorbij de grenzen van de eigen discipline is een tweede natuur aan het worden.'

'Het leidt ertoe dat steeds meer opleidingen met een klassiek beroepsprofiel ook andere disciplines integreren, zoals digitalisering. Ook ontstaan nieuwe studierichtingen. We ontwikkelen bijvoorbeeld de minor Samen werken aan de toekomstbestendige stad en de masteropleidingen Kwaliteit van de leefomgeving en Navigating sustainable transitions. Deze nieuwe minors, waarin meerdere disciplines samenkomen, passen perfect binnen het maatschappelijk verdienvermogen.'

'Omdat maatschappelijke thema's een multidisciplinaire aanpak vereisen met veel verschillende partners, is ook kennis van verandervermogen van belang. Systemisch co-design kan helpen om veranderingen succesvol en duurzaam te maken (zie ook pagina 25). Bij deze methodiek draait het om co-creatie en co-design van alle partners. Ontwerpkennis, ontwerpmethoden en verbeelding spelen een belangrijke rol. De methodiek is nog volop in ontwikke-

ling. Samen met De Haagse Hogeschool, Hogeschool Utrecht en vele praktijkpartners zetten we een expertisenetwerk op rondom systemisch co-design. Dat netwerk gaat de methodiek verder vormgeven, ervaringen opdoen en hulpmiddelen ontwikkelen voor overheden, bedrijven en kennisinstellingen. Zo ontstaat hét lerend netwerk voor systemisch co-design. Nationaal en internationaal.'

'Het interessante aan alle trajecten is dat we er zelf veel van opsteken. We proberen, leren en zoeken een weg naar een ongewisse uitkomst; we bouwen de brug terwijl we er overheen lopen. Het beroepenveld verandert snel, de student is minder in het klaslokaal en meer in het werkveld en praktijkgericht onderzoek krijgt een grotere rol. Dat zijn mooie ontwikkelingen. Een nauwe samenwerking met alle stakeholders houdt onderwijs en onderzoek relevant en actueel.'

Gezonder en *groener* Groningen

HANS BERGSMA is de directeur van Gebiedscoöperatie Westerkwartier en staat hier midden in een veld olifantsgras in de buurt van het Groningse Leek. Het gras is nu bijna hoog genoeg om te oogsten.

In Groningen is zorg betaalbaar, groeit brandstof op de velden en word je gezond oud. Tenminste, als het aan de Gebiedscoöperatie Westerkwartier ligt. Deze samenwerking tussen overheid, onderzoek, onderwijs, inwoners en bedrijven boekt al veel succes. Succes dat zich over de provincie verspreidt. Verzekeraar Univé werkt daar graag aan mee.

Dat Gebiedscoöperatie Westerkwartier een indrukwekkend initiatief is, bewijzen de cijfers. Sinds de start in 2016 werkten er al meer dan duizend partners, vierduizend studenten en honderd docenten en onderzoekers aan ruim vijftienhonderd projecten en opdrachten. Kloppend hart van het initiatief is de innovatiewerkplaats Zuidhorn, waar alle vraagstukken over onderwerpen als gezondheid, energie en natuur terechtkomen. Studenten, docenten, onderzoekers en experts werken samen aan oplossingen.

VERZEKERAAR AAN BOORD

De Gebiedscoöperatie Westerkwartier levert een stroom aan oplossingen, innovaties en businesscases op, die ook de rest van de provincie opgevangen zijn. Hierdoor zijn er inmiddels diverse nieuwe coöperaties opgericht. Ze zijn verenigd in het Regionaal Innovatie Framework (RIF). Univé Noord-Nederland is er nauw bij betrokken. 'Als

coöperatie richten we ons op veiligheid en gezondheid van onze leden', vertelt Rudolf Doornkamp, innovator bij Univé en bestuurslid van het RIF. 'Zo willen we de zorg betaalbaar houden en eraan bijdragen dat mensen langer gezond leven. Daarom denken we graag mee in het RIF. Het helpt ons om onze ambities te realiseren. Veel vraagstukken in de gebiedscoöperaties gaan namelijk over veiligheid en gezondheid.'

VERJONGEN EN VERSTERKEN

Zoals in Eemsdelta. 'De gemeente Eemsdelta vergrijsst en ontgroent; dat betekent meer zorg en minder jonge zorgverleners. Ook zijn er flinke gezondheidsverschillen: in wijken met een lage sociaaleconomische score leven mensen zes jaar korter. Hoe kunnen we die verschillen verkleinen? Hoe maken we deze regio aantrekkelijk voor jongeren en vergroten we de zelfredzaamheid van zorgvragers, ook met hulp van mantelzorgers? Is daar een model voor te ontwikkelen? Dat gaan we onderzoeken vanuit de innovatiewerkplaats Eemsdelta. Als Univé zullen we onder meer kennis en data inbrengen. Met een bestand van 1,6 miljoen leden hebben we een schat aan informatie in huis.'

VOEDSEL VOOR ZIEKENHUIZEN

Hans Bergsma, directeur Gebiedscoöperatie Westerkwartier, licht met plezier enkele veelbelovende projecten toe van de gebiedscoöperatie. Zoals Food for Care – Care for Food. 'In dit project onderzoeken lectoraten van Hanzehogeschool Groningen samen met mkb-ondernemingen en ziekenhuizen de mogelijkheid van regionale voedselvoorziening voor ziekenhuizen. Dat is duurzaam en een nieuw verdienmodel voor regionale voedselproducenten, maar schaal-

grootte en inkoopvoorwaarden van ziekenhuizen – op het gebied van bijvoorbeeld leveringsgemak en -garanties – maken het soms lastig. In het project zoeken we hier oplossingen voor. Samenwerking van producenten zou bijvoorbeeld kunnen helpen bij vraagstukken over schaalgrootte.'

GEWAS VAN DE TOEKOMST

De gebiedscoöperatie werkt ook aan een nieuw verdienmodel voor agrarische ondernemers. Olifantsgras, ofwel miscanthus, zou wel eens een succes kunnen worden in de regio. Het is een supergewas, zegt Bergsma. 'Miscanthus groeit als kool, heeft geen mest nodig, haalt vier keer zoveel CO₂ uit de lucht als bomen en is goed voor de biodiversiteit. Bovendien kun je de oogst gebruiken als brandstof of verwerken in bioplastics en bouwmaterialen als beton.' Het eerste Groningse olifantsgras is al geoogst, zegt Bergsma. 'Vanuit de innovatiewerkplaats vindt onderzoek plaats naar de regionale effecten van miscanthus. We willen groeien naar een volledige miscanthusketen in de regio: van aanplant tot de verwerking in bioplastics.'

“
Het eerste
Groningse olifantsgras
is al geoogst

SILICON VALLEY IN DE KLEI

Het RIF wil een heel netwerk van gebiedscoöperaties opzetten. Ook krijgt elke gemeente een innovatiewerkplaats, zo is het plan. Want, zo stelde Willem Foorthuis, lector Duurzaam Coöperatief Ondernemen van Hanzehogeschool Groningen, eerder: 'We hebben een uniek potentieel aan talent, ruimte, netwerk, landschap en grondstoffen. Door samen te werken, van elkaar te leren en voor elkaar te zorgen kunnen we van de provincie Groningen een Silicon Valley te maken, maar dan op onze eigen manier: de kleivallei dus.'

Hardhout in de rondte

Deze student en robot leveren samen een knap staaltje werk. Eerst maakte een computer 3D-scans van honderden stukken afgedankt hardhout. Daarna ordende een designprogramma driehonderd losse stukken tot een futuristische desk - met als bestemming de Johan Cruyff ArenA. En nu bewerkt een van de tientallen robots in de Robot Studio van de Hogeschool van Amsterdam samen met een student zo'n stuk hout. Straks oogt het spiksplinternieuw en vormt het met de andere 299 stukken naadloos een desk. Zo gaat het hout na het leven als bureau ook weer probleemloos een nieuwe toekomst tegemoet.

'Mensen kost het te veel tijd, terwijl computerkracht heel veel kleine stukken hout toch een nieuw leven geeft', vertelt Marta Malé-Aleman, hoofddocent, onderzoeker digitaal produceren en teamleider van de Robot Studio. 'Zoals in ons project Circular Wood 4 the Neighborhood, waar we gebruikt hout van een woningcorporatie bewerken tot kozijnen en deuren. We onderzoeken ook de businesscase voor een houtfabriek en een mobiele Robot Studio. Met de fabriek willen we grote hoeveelheden gebruikt hout terugwinnen voor meubels. Met de mobiele studio willen we bewoners helpen om met herwonnen hout te bouwen in hun buurt. Een speeltoestel bijvoorbeeld, of een bankje in de straat. Economisch én maatschappelijk winstgevend.'

Klikt het? Dan werkt het!

Ook wel eens het idee dat je niet met de juiste persoon aan tafel zit? Dat het met een ander beter en sneller geregeld zou zijn? Stel je voor dat je in een consortium zit, aan de start van een ingewikkeld verandertraject. Juist dan wil je met aanpakkers met kennis van zaken om tafel. Met de Degrees of Engagement-toolkit lukt dat ook.

‘Wicked problems, oftewel taaie vraagstukken. Onze samenleving zit er vol mee. Transitie zoals die naar een circulaire samenleving, bijvoorbeeld. Die zijn zo complex dat veel partijen uit het onderwijs, bedrijfsleven en de overheid er samen aan werken. Ga er als projectcoördinator maar aan staan om al die neuzen dezelfde kant op te krijgen. Het Degrees of Engagement (DoE)-diagram helpt daarbij. Door de juiste vragen te beantwoorden zie je overzichtelijk met welke partners je elke week wilt sparren.’

‘Of je dan ook met de juiste personen samenwerkt, is een tweede. Daarom ontwikkelden we vanuit onderzoek de DoE-toolkit. Een combinatie van de DoE-diagram en matrixen die, wanneer je ze invult, je een compleet beeld geven van de gewenste partners, mensen en doelen voor je project. Zo helpt de toolkit je om je eigen krachten en valkuilen in kaart te brengen. En die van je partners. Hebben zij de juiste kennis, ambitie en middelen in huis? Welke gezamenlijke doelen streven zij na? En als daar overlap in zit, wie draagt dan wat bij? Heel gestructureerd geeft de toolkit inzicht, zodat je vooruit kunt met je project.’

‘De eerste proef met onze toolkit was succesvol. Projectcoördinatoren gaven aan dat ze zo makkelijker het gesprek aangaan met potentiële partners en stakeholders. Met een strakkere vormgeving willen we de toolkit nog toegankelijker maken. En de volgende stap? Een digitale omgeving. Daarin vul je de toolkit nog makkelijker in, werk je ook meteen samen en vind je makkelijk bestaande en toekomstige partners. Kortom, een plek waar alles op zijn plek valt voor de juiste klik en een succesvol project.’

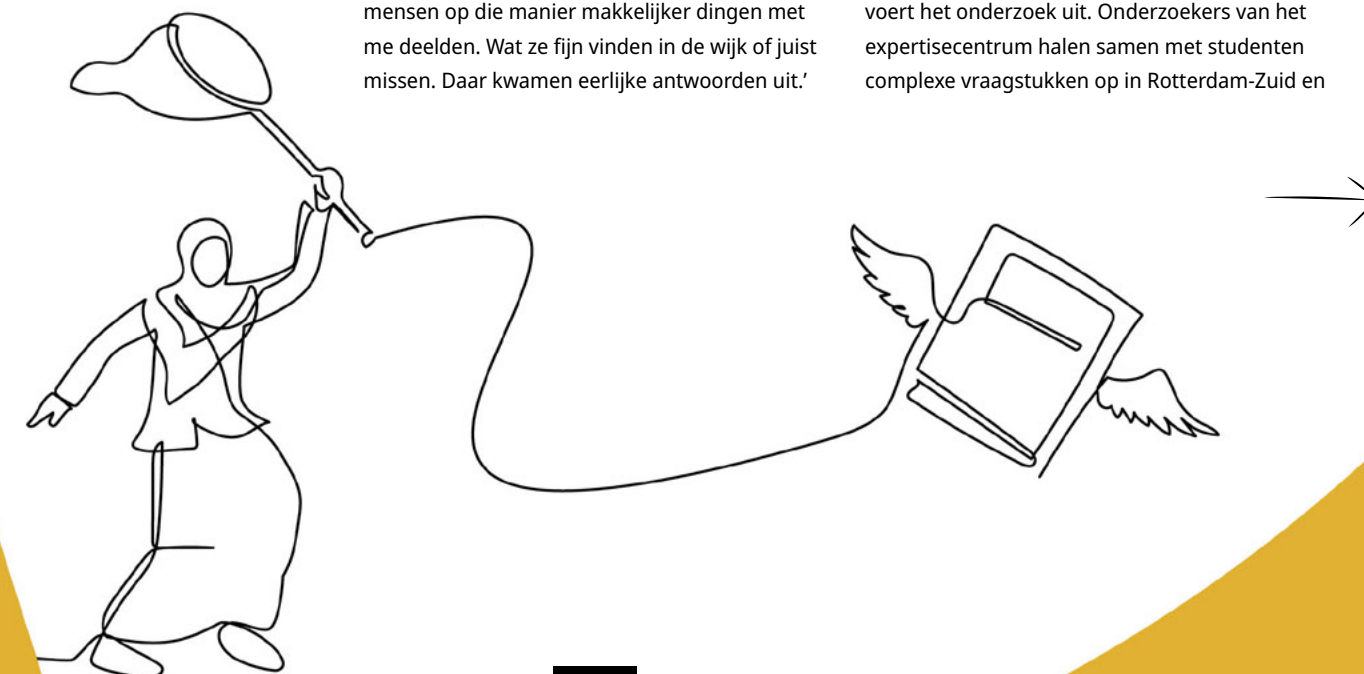
De verhalenvanger van Heijplaat

Bewoners betrekken bij stedelijke ontwikkeling: het is een vak apart. Om de wensen en belevingswereld van burgers beter mee te nemen in de nieuwe plannen voor de stad, werken Hogeschool Rotterdam en gemeente samen aan een nieuwe methode. Met daarin een hoofdrol voor de verhalen van burgers.

‘Hoe is het om hier te wonen?’ Dat vroeg student Jill Kroon regelmatig aan mensen in de Rotterdamse havenwijk Heijplaat. Op straat, bij de bushalte of in de knusse ‘buurthuiskamer’, waar een groep bewoners vaak samen koffiedrinkt. ‘Ik probeerde ze niet aan een vragenvuur te onderwerpen. Maar vooral goed te luisteren naar wat ze te vertellen hadden en daarop door te vragen. Hierdoor werd het meer een natuurlijk gesprek dan een interview. Ik merkte dat mensen op die manier makkelijker dingen met me deelden. Wat ze fijn vinden in de wijk of juist missen. Daar kwamen eerlijke antwoorden uit.’

VERHALEN VANGEN IN DE WIJK

De straatgesprekken van Kroon zijn onderdeel van een praktijkgericht onderzoek naar een nieuwe methode: verhalen vangen. Een aanpak waarbij een verhalenvanger in gesprek gaat met buurtbewoners over hun woonbehoeftes. Met als doel dat toekomstige plannen voor de wijk beter aansluiten op de wensen van burgers. Expertisecentrum Maatschappelijke Innovatie (EMI), onderdeel van Hogeschool Rotterdam, voert het onderzoek uit. Onderzoekers van het expertisecentrum halen samen met studenten complexe vraagstukken op in Rotterdam-Zuid en

Ze zijn al even onderweg met hun onderzoek óf staan juist op het punt om te beginnen. Maar één ding hebben deze onderzoekers gemeen: passie voor hun onderwerp. Deze keer pitcht Richard Martina, onderzoeker bij het Centre for Applied Research on Economics & Management van de Hogeschool van Amsterdam, het onderzoek ‘DoE het Samen’.

vertalen die naar onderwijs en onderzoek. EMI onderzoekt de methode van de verhalenvanger samen met gemeente Rotterdam. Die stelde voormalig journalist Sulaiman Osman aan als onafhankelijk verhalenvanger, die samen met studenten van de opleiding Ruimtelijke Ontwikkeling de wijken in trekt – op jacht naar standpunten, wensen en ervaringen.

HEIKEL PUNT IN HEIJPLAAT

Zo ging Osman ook naar de wijk Heijplaat, samen met student Kroon. Zij liep met Osman mee voor haar afstudeeronderzoek en leerde van hem de kneepjes van het verhalen vangen. Uit de gesprekken met bewoners haalde ze interessante ervaringen, zoals de ergernissen rondom een zogenoemde wadi, een voorziening die overtollig regenwater afvoert. ‘De buurt kampt met veel wateroverlast’, vertelt Kroon. ‘Die wadi heeft dus een belangrijke functie, alleen weet niet iedereen dat. De omwonenden zijn ‘m dan ook liever kwijt dan rijk. De wadi verdient geen schoonheidsprijs en wordt slecht onderhouden. Logisch dat de buurt hier onvrede over voelt. Ik denk dat een duidelijk informatiebord bij de wadi al kan helpen. Je creëert daarmee meer interesse en betrokkenheid.’

BOEKJE VOOR MEER BETROKKENHEID

Na maandenlange bezoeken aan de wijk te hebben gebracht, hadden Osman en Kroon een pak vol aantekeningen verzameld. ‘Tijdens de analyse van al die informatie keek ik welke klachten en wensen van bewoners overeenkwamen’, vertelt Kroon. ‘Een van de inzichten die dit opleverde, is dat veel bewoners behoefte hebben aan een plek voor ontmoeting en verbinding. Vroeger was er een rijk verenigingsleven, en dat missen ze nu.’

Kroon presenteerde alle Heijplaatverhalen in een leporello, een uitklapbaar boekje, bedoeld voor bewoners en gemeente. ‘Door de verhalen te presenteren heb je weer een contactmoment met de bewoners. Het laat zien dat je hun input

serieus neemt. Daarnaast is het leerzaam dat bewoners elkaars verhalen lezen, het kan zorgen voor meer betrokkenheid bij de buurt’, aldus Kroon. Ook binnen de gemeente wordt de leporello opgevraagd en gelezen. Momenteel kijkt EMI samen met de gemeente hoe ze de aanpak met verhalenvangers verder kunnen ontwikkelen. Door de methode systematischer te maken, is hij straks bruikbaar voor heel Rotterdam. En toegankelijk voor het onderwijs aan de toekomstige stadsprofessionals van de opleiding Ruimtelijke Ontwikkeling.

TELEURGESTELDE BEWONERS VOORKOMEN

‘Burgers betrekken bij stedelijke ontwikkeling is echt een vak apart’, vertelt Angela van der Heijden, programmaregisseur Urban Innovation bij EMI. Ze ziet vaak dat de geplande stad en de geleefde stad twee verschillende werelden zijn. ‘Denk aan de renovatie van een straat of plein, waarbij de wensen van omwonenden niet voldoende zijn meegenomen. Laatst hoorde ik dat een groep actieve bewoners ontmoedigd raakte door de manier waarop de gemeente met hun boomspiegels omgaat, dat is de grond rondom een boom waarin de bewoners plantjes hadden gezet. De gemeente had met goede bedoelingen hun boomspiegels ongevraagd vergroot, waardoor het zelfbeheer voor de bewoners te veel werk werd.’

‘Het is een klein voorbeeld van een proces waarin bewoners teleurgesteld raken in de politiek, en daardoor afhaken. Wij horen bewoners zelfs zeggen: “Als de gemeente al niet luistert naar mij als het over mijn straat gaat, waarom zou ik dan gaan stemmen over de hele stad?” Eenzijdig ingrijpen in de leefomgeving vergroot de afstand tot de bewoners, terwijl een ingreep in de wijk juist een kans is om meer betrokkenheid te creëren’, zegt Van der Heijden.

Daarom halen de verhalenvangers niet alleen verhalen op over de geleefde stad, maar experimenteren zij ook met de toepassing ervan in het plannen van de stad. Zo maakte Kroon een alternatieve ontwerpvisie voor een gedeelte van Heijplaat. ‘Juist die toepasbaarheid van de methode maakt de maatschappelijke meerwaarde van praktijkgericht onderzoek zichtbaar.’

ONBEVANGEN LUISTEREN

De methode met verhalenvangers is dus een veelbelovende aanpak om die brug wél te slaan tussen burgers en gemeente, aldus Van der Heijden. En kan straks een welkome methode zijn bij de uitvoering van de nieuwe Omgevingswet. ‘Een belangrijke vernieuwing in die wet is dat burgerparticipatie een centralere rol krijgt in stedelijke projecten. Participatie mag niet meer één contactmoment zijn, maar moet tijdens het hele veranderingsproces plaatsvinden.’

Nou is een gesprek starten met burgers soms erg lastig voor gemeentes, stelt Van der Heijden. ‘Vooral als die burgers weten dat hun gesprekspartner van de gemeente is. Het imago van gemeentes is doorgaans wat formeel en bureau-

cratisch, dat werkt niet mee in de communicatie. Daarnaast scheppen gemeentes al gauw verwachtingen als ze bewoners vragen naar hun wensen en behoeftes. Terwijl die misschien pas over enkele jaren vervuld kunnen worden, of misschien helemaal niet. Met onvrede als gevolg. Bij een gesprek met een verhalenvanger zijn de kaders

heel duidelijk. De verhalenvanger is niet van de gemeente, schept geen verwachtingen, maar luistert onbevange naar hoe inwoners hun wijk beleven. Dat is heel waardevol.’

“
Participatie mag
niet meer één
contactmoment zijn

Radicaal inclusief met kunst

Jonge kunstenaars die tijdens hun studie een maatschappelijke verbinding leggen met praktijkpartners uit de creatieve en culturele sector. Door impactvolle kunst die ze maken binnen de museummuren, maar vooral ook daarbuiten. Dat doen de innovatietrainees van het programma [Creatief Talent Werkt](#).

‘Wat gebeurt er als je als kunstenaar mét anderen kunst maakt? Masterstudent Karolina werkte voor haar kunstonderzoek samen met mensen met een verstandelijke handicap. Zij ontwikkelde een methode om respectvol de emoties en gevoeligheden van de gemeenschap naar boven te krijgen. Zo gaf ze hen een eigen stem en geluid. Haar medestudent Amber werkte met vrouwen die jarenlang onderdrukt werden en hun gevoelens hadden verstopt. Gaandeweg vertaalden zij hun ervaringen naar een dansuitvoering voor onder andere hun eigen stadgenoten. Het werd een krachtig en kwetsbaar optreden, vol herkenning en emoties.’

‘Studenten als Amber en Karolina zetten met hun werk maatschappelijke waarde voorop, de kunst volgt. Mensen die niet altijd gezien of gehoord worden, vinden zo toch verbinding met anderen. Dit is ook het doel van [Creatief Talent werkt](#), een van de projecten in de [pilot Innovatietraineeship](#) van Regieorgaan SIA. Wij vragen kunstenaar-onderzoekers wat voor rol ze in de maatschappij willen spelen. Dat brengen ze dan in de praktijk door te observeren, vast te leggen en kunst te maken, in samenwerking met ervaringsdeskundigen. Zo helpen ze een onzichtbare groep mensen zichtbaarder te worden. Ook zetten ze moeilijke kwesties op de agenda, zoals abortus en vrouwenmishandeling. En maken deze bespreekbaar. Dit is een radicaal inclusieve kijk op kunst die draait om maatschappelijke impact en sociale inclusie.’

‘Met onze praktijkgerichte aanpak willen we ook duurzaam samenwerken met praktijkpartners. Binnen [Creatief Talent Werkt](#) bouwen studenten die werkrelaties direct op. Bij onze samenwerkingspartner, cultureel centrum [Het HEM](#) in Zaandam, starten ze met onderzoek naar maatschappelijke kwesties. Daarna pakken ze door als innovatietrainees en werken nauw samen met andere culturele podia, maatschappelijke organisaties en kunstondernemers. Karolina en Amber, bijvoorbeeld, testten hun aanpak eerst binnen de muren van het culturele centrum, voordat ze daarbuiten aan de slag gingen en samenwerkten met gevestigde kunstondernemers. Zo ontstaan duurzame samenwerkingen waarbij de studenten werk op niveau vinden en ze samen met (kunst)ondernemers werken aan innovatie in de praktijk.’

Ze zijn al even onderweg met hun onderzoek óf staan op het punt om te beginnen. Maar één ding hebben deze onderzoekers gemeen: passie voor hun vak. Deze keer pitch programmamanager Carin Rustema van [ArteZ University of the Arts Creatief Talent Werkt](#), een samenwerking tussen ArteZ, de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht en de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

De kracht van systemisch co-design

Klimaatverandering, woningtekort, krapte op de arbeidsmarkt – zomaar een handjevol issues van deze tijd.

Problemen die zo groot en complex zijn dat je ze als enkele partij niet oplost. Alleen door veel verschillende stakeholders te laten samenwerken, maak je een kans.

Klinkt logisch, maar hoe doe je dat? Lector Wina Smeenk ontwikkelt co-designprocessen op maat, bedacht om elkaar ten volste te zien en begrijpen. En om samen vooruit te komen.

Voordat ze lector werd was Smeenk industrieel ontwerper. Bijvoorbeeld voor de PlayStation van Sony, en voor fietsenfabrikant Giant. In 2012 kreeg ze de vraag om een dementiesimulator te ontwikkelen, waarin je ervaart hoe het is om dementie te hebben. Als mantelzorger voor haar dementerende schoonmoeder had ze volop ervaring met het onderwerp, maar toch kon en wilde ze deze opdracht niet alleen uitwerken. ‘Het was te groot, te veelomvattend. Ik had er mensen met dementie bij nodig, en ook hun partners en verzorgers, de creatieve industrie, zorginstellingen, universiteiten. Ik bracht hen allemaal bijeen, bedacht en faciliteerde een proces, en samen brachten we de opdracht tot een goed einde. Dit creatieproces vanuit brede samenwerking was een eyeopener voor me; een nieuw perspectief op mijn vak en de mogelijkheden ervan.’

OP ZOEK NAAR VERDIENVERMOGEN

Als buitenpromovendus promoveerde Smeenk later op de dementiesimulator en ander werk uit haar ontwerppraktijk. Kort daarna werd ze lector [Societal Impact Design](#) bij Hogeschool Inholland. ‘Societal Impact Design is een nieuwe benadering van het ontwerpersvak’, legt Smeenk uit. ‘Waar in je niet pretendeert alle antwoorden te hebben, maar empathisch en procesgedreven werkt vanuit coalities van bedrijfsleven, kennisinstellingen, overheden en de mensen die het betreft.’

DR. IR. WINA SMEENK

Tijdens haar studie Industrial Design aan de Technische Universiteit Delft specialiseert Smeenk zich in innovatiemanagement en user-centered design. Daarna werkt ze als innovatiestrategen en ontwerper, en ontwikkelt ze design-gerichte onderwijsprogramma's voor universiteiten en hogescholen. In 2010 opent ze ‘[Wien's Ontwerperschap?](#)’, haar eigen co-designbureau. In 2019 promoveert Smeenk met haar proefschrift ‘[Navigating Empathy, empathic formation in co-design processes](#)’. Sinds 2021 is ze lector [Societal Impact Design](#) aan Hogeschool Inholland te Diemen en oprichter van het [Expertise Netwerk Systemisch Co-Design \(ENS-CD\)](#).

De maatschappelijke waarde van die benadering is relevanter dan ooit. Waarom? 'In een wereld die op allerlei manieren behoorlijk uit de bocht vliegt en waar ongelijkheid toeneemt, is het woord "economie" een beetje viezig geworden. We moeten nadenken over nieuwe vormen van verdienen, die ook bijdragen aan de samenleving; een win-win-scenario voor economie én maatschappij. Daarom hebben we die coalities zo hard nodig. Waardenetwerken, waarmee we ons maatschappelijk verdienvermogen kunnen vergroten.'

CANVAS VOOR VERBINDING

Vragen stellen, dat staat centraal bij Societal Impact Design. 'Hoe organiseer je zo'n complex project, en met welke mindset? Dat onderzoek ik. Ook verzin ik er praktische instrumenten voor. Zoals het Co-Design Canvas. Een flexibel sjabloon dat als leidraad dient om projecten met veel stakeholders in goede banen te leiden. Dat begint met openheid. Inzicht in elkaars doelen, belangen, macht en vermogen. Deze empathische benadering zorgt ervoor dat je van individuele belangen tot een gezamenlijk verlangen komt. Je moet elkaars praktijk begrijpen, desnoods door er even live in rond te neuzen. Want als je geraakt bent doordat je de situatie van een ander hebt ervaren – net als bij mijn dementiesimulator – ben je in staat om vanuit intrinsieke motivatie echt iets te veranderen. Precies wat we nodig hebben om de transities te maken die grote maatschappelijke vraagstukken van ons vergen.'

KANSEN BENUTTEN MET FIELDLABS

Smeenk's benadering klinkt sympathiek en veelbelovend. Maar ook nog wat theoretisch. Gelukkig krijgt die steeds meer handen en voeten. 'Vanuit Inholland hebben we de laatste twee jaar allerlei fieldlabs opgezet; onderzoeksprojecten waarin onze studenten samenwerken met verschillende praktijkpartners. We werken niet aan vastomlijnde oplossingen, maar leren studenten dat er vele mogelijkheden en kansen zijn om samen naar impactvolle resultaten te werken. Alles begint daarbij met luisteren.

Naar je praktijkpartners natuurlijk, maar vooral ook naar de mensen waar de uitkomsten van je project uiteindelijk terechtkomen. Productgebruikers, omwonenden, personeelsleden, noem maar op.'

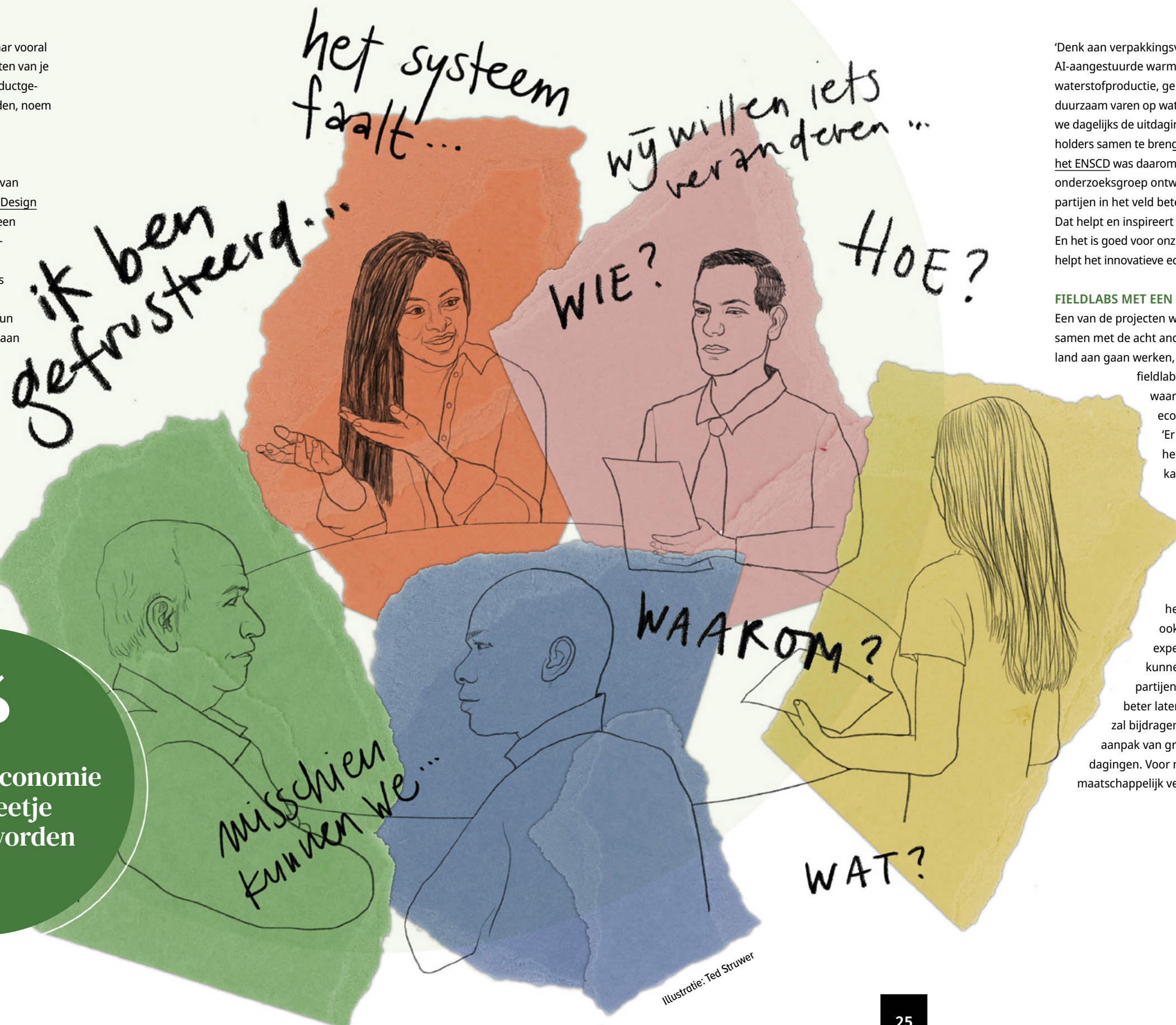
SPRONG VOORUIT

'Een grote praktische stap is de opzet van het Expertise Netwerk Systemisch Co-Design (ENSCD)', vertelt Smeenk trots. 'Dit is een gedeelde onderzoeksgroep van Hogeschool Inholland, De Haagse Hogeschool en Hogeschool Utrecht, met als doel om samenwerking tussen deze drie hogescholen van Nederland en hun stakeholders te bevorderen. Regieorgaan SIA trok er een SPRONG-subsidie van een miljoen euro voor uit.'

GEDEELDE DOELEN

Partner in dit project is Innovation-Quarter. Deze Regionale Ontwikkelingsmaatschappij (ROM) helpt het innovatie-ecosysteem te versterken in Zuid-Holland, met name rond startups, scale-ups en het innovatieve mkb. 'Zo brengen we tal van innovaties in een stroomversnelling', vertelt strateeg Marcel Kleijn.

“
Het woord economie
is een beetje
viezig geworden

Illustratie: Ted Struwer

'Denk aan verpakkingsvrije boodschappen, AI-aangestuurde warmtenetten, opschaling van waterstofproductie, gerobotiseerde tuinbouw en duurzaam varen op waterstof. Als ROM hebben we dagelijks de uitdaging om verschillende stakeholders samen te brengen. Onze deelname aan het ENSCD was daarom een logische stap. Deze onderzoeksgroep ontwikkelt methodieken die partijen in het veld beter laten samenwerken. Dat helpt en inspireert ons in ons eigen werk. En het is goed voor onze missie, want dit initiatief helpt het innovatieve ecosysteem vooruit.'

FIELDLABS MET EEN PLAN

Een van de projecten waar Smeenk en Kleijn samen met de acht andere ROM's in Nederland aan gaan werken, is een onderzoek naar fieldlabs. 'Fieldlabs zijn heel waardevolle "mini-innovatie-ecosystemen"', vertelt Kleijn. 'Er zijn er honderden van, in heel Nederland. Maar het kan een stuk effectiever als die bovenregionaal gaan werken en opgedane kennis breder delen. Want als een onderwerp in Utrecht wordt onderzocht, hoeven we het in onze regio niet altijd ook op te pakken. Met de expertise van Wina Smeenk kunnen we als ROM's de partijen die fieldlabs organiseren beter laten samenwerken. Dit zal bijdragen aan een effectievere aanpak van grote en complexe uitdagingen. Voor mij is dit een vorm van maatschappelijk verdienvermogen.'

Op de kaart gezet!

Dit zijn alle SPRONG-groepen die met hun onderzoek bijdragen aan maatschappelijk verdienvermogen. De SPRONG-financiering stimuleert samenwerking tussen onderzoeksgroepen van verschillende hogescholen. Die samenwerkingen dragen vervolgens bij aan de ontwikkeling van meer generieke kennis rondom actuele, maatschappelijke vraagstukken. Elke groep bestaat uit minstens twee hogescholen en een groot aantal praktijkpartners.

± 150
lectoren

dragen met
hun onderzoek
(deels) bij aan het
maatschappelijk
verdienvermogen*

30 miljoen
euro

heeft Regieorgaan SIA tot nu
toe – in de periode 2020-2022 –
toegewezen aan onderzoek
dat bijdraagt aan het maat-
schappelijk verdienvermogen.

*Bron: Vereniging Hogescholen

De eerste vier
SPRONG-groepen
richten zich volledig
op maatschappelijk
verdienvermogen.
Alle anderen dragen
er naast hun primaire
onderzoeksfocus aan
bij. Dit laat zien dat veel
praktijkgericht onder-
zoek een combinatie
is van maatschappelijk
verdienvermogen met
een ander thema.

1	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>De Circulaire Sprong</u>
Fontys Hogescholen
Avans Hogeschool, Design Academy
Eindhoven, Hanzehogeschool
Groningen, Saxion, Zuyd Hogeschool	7	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>PREVENT: Integrale
Wijkgerichte Preventie</u>
Hogeschool Utrecht
Hogeschool van Amsterdam
2	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>Expertise Netwerk Systemisch Co-Design</u>
Hogeschool Inholland
Hogeschool Rotterdam, Hogeschool
Utrecht, De Haagse Hogeschool	8	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>Meer waarde door technologische
innovaties voor gezonde en
veerkrachtige regio's</u>
Saxion
Hanzehogeschool Groningen
3	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>Kansen met Data</u>
Windesheim
Aeres Hogeschool, HAN University of
Applied Sciences, Hogeschool Rotterdam	9	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>Responsible Applied AI</u>
Hogeschool van Amsterdam
Hogeschool Rotterdam,
Hogeschool Utrecht
4	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>Verbeelding in Transitie</u>
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
Gerrit Rietveld Academie, Hogeschool
Inholland, Hogeschool van Amsterdam	10	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>CIRCOLLAB - CIRcular transition
through COLLABoration in the
metropolitan region Amsterdam</u>
Hogeschool van Amsterdam
Amsterdamse Hogeschool voor
de Kunsten, Windesheim
5	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>DIGIREAL-XL Research, Development
and Innovation Center on Digital
Realities for Societal-Economic Impact</u>
Breda University of Applied Sciences
Fontys Hogescholen	11	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>Centre of Expertise Groen</u>
Van Hall Larenstein University
of Applied Sciences
Aeres Hogeschool, HAS Hogeschool,
Hogeschool Inholland, Saxion
6	SPRONG-groep:
Penvoerder:
Overige hogescholen:	<u>SUstainable cities and REgions
(SURE) - Wij maken de sprong!</u>
Hogeschool Utrecht
Hanzehogeschool Groningen			

Jean-Paul Tremio (rechts) geeft met zijn bedrijf Refurbkicks sneakers een tweede leven. Zo wil hij voorkomen dat sneakers op de afvalberg belanden. In het TextielLab helpen coach Claudia van Riet (links) en studenten hem bij zijn missie.

Snelle stappen naar een circulaire maakindustrie

Een ondernemer die gebruikte sneakers opknappt en verkoopt. Een reinigingssysteem voor recyclebare bakers in de horeca. Een kledingbibliotheek. En een circulaire wijk. In Zuid-Nederland bouwen mkb, onderwijs en overheden via allerlei initiatieven mee aan een 100% circulaire samenleving in 2050. In vier living labs staat integraal ontwerpen centraal: van techniek en betaalbaarheid tot het gedrag van de gebruiker.

JIFKE SOL
Lector Circulaire Transitie
Fontys Expertisecentrum Circulaire Transitie

JESKE NDERSTIGT
Onderzoeker
Fontys Hogescholen

Je weet dat het moet en je wilt ook wel, maar je ziet niet hoe. Zo moet het voelen voor mkb-ondernemers als ze aan de 100% circulaire samenleving van 2050 denken. 'Je hebt altijd voorlopers, volgers en een achterhoede', vertelt gedragswetenschapper Jeske Nederstigt. 'De voorlopers zetten de vernieuwing in en de rest volgt, maar soms op grote afstand. Bij de circulaire transitie vormt de mkb-maak-industrie de achterhoede. Ondernemers komen niet of nauwelijks aan innovatie toe.'

'Terwijl je voor mens en planeet kringlopen wilt sluiten. En dat lukt alleen als je productie en consumptie radicaal herontwerpt. Daarvoor wil je nu investeren in circulariteit, de toekomst van ondernemen', stelt Jifke Sol, lector Circulaire Transitie en een van de aanjagers van onderzoeksgroep De Circulaire Sprong. 'Van textielsector tot transport en logistiek, bouw, infra en food; veel van deze sectoren hebben te maken met - soms zware - vervuiling en verspilling. Door hergebruik te stimuleren, bijvoorbeeld in de textiel- en foodsector, en producten zo te ontwerpen dat de onderdelen altijd bruikbaar blijven voor nieuwe producten, wordt de circulaire samenleving in een stroomversnelling gebracht. Maar daarbij heeft het mkb wel hulp nodig. Dat is wat we doen met onderzoeksgroep De Circulaire Sprong. Met maar liefst 25 partners werken we aan systeemverandering [zie kader op p. 30].'

VAN ONTWERP NAAR EINDGEBRUIKER

In Zuid-Nederland werkt de maakindustrie in vier living labs aan circulaire innovatie, samen

met hogescholen, overheden en maatschappelijke organisaties. De twee labs voor textiel en bouw/infra draaien al, met partners Midpoint Brabant en Brainport Smart District. Zij zorgen voor soepele publiek-private samenwerking. De labs voor hightech en food worden momenteel opgezet. 'Bijzonder aan de living labs is dat integraal ontwerpen centraal staat', vindt Nederstigt. 'Van techniek en betaalbaarheid tot juridische aspecten en de toepassing. Juist dat laatste is zo belangrijk. In reguliere ontwerpprocessen zien we namelijk vaak dat de eindgebruiker pas als laatste aan bod komt.'

Wat werkt wel, wat niet? Praktijkgericht onderzoek versterkt innovatie en maakt successen zichtbaar. 'Onze onderzoeken zoomen in en uit - op ontwerp, toepassing, samenwerking, marketing, gedrag, enzovoorts', zegt Sol. 'Ook zoeken we op metaniveau naar rode draden. Wat kunnen ondernemers, consumenten, overheden en het onderwijs hiervan leren? Welk beleid is nodig? Hoe combineren we de korte horizon van studenten met de langetermijnbehoefte van ondernemers? Onze bevindingen delen we met andere regio's. Zo bouwen we lokaal, regionaal, landelijk en mondiaal aan community's en versnellen we de circulaire transitie.'

KLEINE VERHALEN WORDEN OLIEVLEK

Tijd voor wat voorbeelden uit de living labs. Bij het textielab zetten studenten Commerciële Economie bijvoorbeeld met een ondernemer een kledingbibliotheek op, waar mensen kleding kunnen lenen. Onderneming Refurbkicks

Transitie-kramp

“
In reguliere
ontwerpprocessen
komt de eindgebruiker
vaak pas als laatste
aan bod

ONDERZOEKSGROEP DE CIRCULAIRE SPRONG

Doel: systemische verandering naar een circulaire samenleving

Partners: maakindustrie, onderwijs, overheden, maatschappelijke organisaties en intermediairs als Brainport Smart District en Midpoint Brabant

Betrokken hogescholen: Fontys Hogescholen en Avans Hogeschool (Expertisecentrum Sustainable Business)

Looptijd: 1e fase van december 2021 tot 30 november 2025, wordt daarna nog eens vier jaar verlengd

Financiering: 8 miljoen euro (Regieorgaan SIA) 1 miljoen (Fontys, Avans)

refurbisht – herstelt – sneakers om ze opnieuw te verkopen (zie foto). En ondernemers en studenten onderzoeken samen hoe ze voetbalclub Willem II kunnen verduurzamen; van het inrichten van het stadion tot het recyclen van de tenues.

Ook het foodlab komt inmiddels op stoom. Hier ontwikkelen studenten bijvoorbeeld een reinigingssysteem voor een startup die koffiebekers en saladeverpakkingen recyclet voor de horeca. ‘De living labs brengen *small wins* voort’, zegt Sol. ‘Kleine praktische verwezenlijkingen van innovaties. Door die kleine verhalen te delen, ontstaat er een olievlek. Zo wordt de impact van circulaire innovaties – inclusief methoden en nieuw circulair beleid – zichtbaar, werkbaar en inspirerend voor iedereen.’

Living lab bouw/infra heeft Brainport Smart District (BSD) als partner. Sol: ‘BSD zit achter de ontwikkeling van een slimme wijk in Helmond. Hierin komt de komende jaren alles samen: techniek, participatie van bewoners, energie- en waterbeheer, biodiversiteit, digitalisering, duurzaamheid. Ik twijfel er niet aan dat we hier op wijkniveau iets heel moois gaan zien, waar we met zijn allen veel aan kunnen bijdragen én van kunnen leren.’

ZWAAN-KLEEF-AAN

In het verleden was Sol pessimistisch over de toekomst, maar die tijd is voorbij. ‘Er is zoveel potentieel aanwezig in onze samenleving. Als we over zeven jaar terugkijken, zullen we ons realiseren: dit waren “de kindjes” die zijn uitgegroeid tot een volwassen systeem. Wat ik hoop is dat circulair ondernemen tegen die tijd vanzelfsprekend is. Dat er community's ontstaan met ondernemers, onderwijs en maatschappelijke organisaties. En dat ze een zwaan-kleef-aan-effect hebben. Ook onze alumni spelen hierbij een belangrijke rol. Door studenten na hun studie betrokken te houden, worden zij *change agents* en vergroten zij het netwerk verder.’

Het is je vast niet ontgaan: we hebben te maken met een megacrisis. Een ecologische, waarbinnen we kampen met de gevolgen van klimaatverandering en een ineenstorting van de biodiversiteit. Een sociale, met groeiende welvaartsongelijkheid, politieke polarisatie, de opkomst van een plutocratie en autocratie. Met daarbovenop ook een individuele crisis: steeds meer mensen kampen met depressie, burn-out en eenzaamheid. Het antwoord op deze crises is de Betekenis-economie; een nieuw economisch paradigma waarin financieel, sociaal én ecologisch rendement wordt nagestreefd.

Makkelijker gezegd dan gedaan, want zo'n ingrijpende transitie maak je niet zonder slag of stoot. Wat erbij helpt is een open en onderzoekende houding. Als lector Betekenis-economie onderzoek ik daarom het economische paradigma en help ik nieuw economisch onderwijs te ontwikkelen binnen Hogeschool Rotterdam. Alles is gericht op het vormgeven van de transitie van het businessdomein en -onderwijs. Hiervoor heb ik intensief contact met mijn onderwijscollega's van Hogeschool Rotterdam.

In dit kader was ik onlangs bij een bijeenkomst van de Curriculum Commissie. Een grote groep van die Rotterdamse collega's kwam er samen, onder andere om te praten over de integratie van Betekenis-economie in het curriculum. Een van de hoofddocenten vertelde dat er momenteel 200% inspanning van hem wordt gevraagd. 100% inspanning om de studenten zo goed mogelijk op te leiden, af te laten studeren en voor te bereiden om aan de slag te gaan als professionals in het huidige economische systeem. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat alle kennis en kunde die studenten nu aangeleerd krijgen door impact van de crisissituatie binnenkort waarschijnlijk volledig achterhaald is. Daarom is er ook 100% inspanning nodig om studenten voor te bereiden om aan de slag te gaan in het nieuwe economische systeem. Hoe, vroeg hij zich terecht af, doe je deze twee dingen tegelijkertijd en even goed?

Ik vond dit een zeer vaardige verwoording van wat ik maar even “transitiekramp” noem. Transitie is zwaar werk. Ze kosten bloed, zweet en tranen. En dit is ook nog eens een systeem-transitie, van ongekende omvang. Laten we elkaar daarom in het grote ongemak ontmoeten met een onderzoekende houding. Dat kunnen we doen door – net als deze dappere hoofddocent – eerlijk en kwetsbaar te zijn tegen onszelf, elkaar én onze studenten. Eerlijkheid en kwetsbaarheid. Het zijn de pilaren van transitieonderwijs richting Betekenis-economie.

KEES KLOMP

Kees Klomp is lector Betekenis-economie bij Kennis-centrum Business Innovation van Hogeschool Rotterdam. Daarnaast schreef hij meerdere boeken, waaronder de bestseller Handboek Betekenisvol Ondernemen. Hij richt zich al sinds 2006 op de Betekenis-economie, een nieuw economisch paradigma, waarin niet alleen financieel rendement maar ook sociale en ecologische waarden betekenis hebben.

pit stop

Zin in een goed gesprek

Sociale robots ondersteunen steeds vaker zorgmedewerkers. Hoe robots écht betekenisvol communiceren met mensen met dementie, bekeken onderzoekers van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, de Vrije Universiteit Amsterdam, schrijvers van De Wintertuin en zorgmedewerkers. Het resultaat? Mooie ontmoetingen met robot Memo.

‘Gaaf u liever naar het strand of het bos?’ Maar ook: ‘Wat is mens-zijn?’ Dit vroeg robot Memo aan bewoners van een zorginstelling met dementie. Binnen het onderzoek *Robotstories* werden de robotvragen en -reacties steeds menselijker dankzij de verhalen van de schrijvers van *De Wintertuin*. Toch was Memo soms houterig, bijvoorbeeld als hij niet reageerde op een onverwachte tegenvraag van een bewoner.

‘Dat was best pijnlijk, omdat we juist voor betekenisvolle interactie gingen’, stelt Jorrit Thijn, een van de onderzoekers van de HKU. ‘Tegelijkertijd groeiden de bewoners in hun rol en pasten zich ook aan de robot aan. Memo heeft zo al laten zien dat dankzij robot-hulp mensen met dementie over nieuwe onderwerpen en

herinneringen praten. In de nabije toekomst zouden robots zorg-medewerkers en familieleden kunnen helpen om over meer uitdagende onderwerpen te praten met mensen met dementie.’

Dat interactie met Memo betekenisvol is, ziet ook zorgmedewerker bij AxionContinu Patti Meijdam. ‘Memo biedt een luisterend oor, troost en afleiding. Mensen met dementie kunnen hun remmingen verliezen, dan kan een robot ondersteunen om ze uit die situatie te halen. En mooi: onze bewoners vonden Memo vriendelijk en schattig. De vier deelnemende bewoners wilden door blijven praten met hem. Een van hen zei zelfs: “Ik kan niet wachten om ‘m nog een keer te ontmoeten.”’

**‘Ik kan niet wachten
om ‘m nog een keer te
ontmoeten.’**

DE DIALOOG GAAT DOOR

De partners uit *Robotstories* zoeken in een vervolgonderzoek de samenwerking met een bedrijf gespecialiseerd in zorgrobots. Ze kijken dan naar spraaksynthese om de robot de juiste intonatie te geven en zo pijnlijke situaties te voorkomen. En ze willen ervoor zorgen dat familieleden en zorgmedewerkers zelf een betekenisvolle dialoog kunnen ontwerpen met Memo.